

Hundra år med idrottsrörelsen

Den svenska idrottsrörelsen kan uppvisa en formidabel frammarsch under 1900-talet. Den har sedan länge - utan protester - betecknats som landets största folkrörelse. Men färden genom århundradet, under ledning främst av Riksidrottsförbundet (RF), skall inte bara ses som en framgångssaga. Väsentliga vägval har gjorts där vissa värden fått offras. Och i början gick det trögt genom varningar och protester från starka opinionsgrupper. Här skildras några inslag i utvecklingen. För fördjupad kunskap hänvisas till den nyutkomna jubileumsboken "Ett idrottssekel. Riksidrottsförbundet 1903-2003", där även referenser ingår.

JAN LINDROTH
HISTORISKA
STITUTIONEN,
STOCKHOLMS
UNIVERSITET

År 1896 förkunnade en av linggymnastikens ledande företrädare i Sverige, officeren Carl Norlander, i den ansedda publikationen *Pedagogisk tidskrift*: "På den sportmässiga, förkonstlade vägen skall man aldrig nå vårt folk." Vad menade han med detta? Med "sport" avsågs vid denna tid i första hand den engelska tävlingsidrott som sedan en tid börjat penetrera landet. Med "förkonstlad" avsågs de yttre åthävor av skilda slag som förknippades med denna innovation på kroppsövningskulturens område. Vad Norlander alltså ville säga är att den moderna tävlingsidrotten inte kunde vinna bredare folklig anknytning. I andra sammanhang framgick att han och många andra i stället såg linggymnastiken som det stora och varaktiga redskapet för folkets fysiska fostran, medan tävlingsidrotten var en övergående modenöck.

Nu med facit i hand kan vi konstatera att det blivit tvärtom. Tävlingsidrotten har i hög grad nått ut till folket, linggymnastiken är sedan decennier borttynad och bortglömd. Detta lär oss två ting: Dels att det är mycket vanskligt att yttra sig om den framtida utvecklingen och att all tvärsäkerhet här måste bannlysas. Dels att förändringar kommer snabbare (exempelvis i ett medellångt historiskt perspektiv) och bli kraftigare än man i nuet kan föreställa sig. Detta är beaktansvärt även när idrottsrörelsen tycks stark med en hundraårsjubilerande riksorganisation i ledningen. Vilka förändringsprocesser har vi att se fram emot under innevarande århundrade?

1. Riksorganisationen tar form

Den 31 maj 1903 sammanträdde en rad representanter för svenska idrottsföreningar på Gymnastiska centralinstitutet vid Hamngatan i Stockholm. Syftet var att bilda en samlande riksorganisation för landets idrottsliga föreningsliv. Det lyckades också. Vid detta tillfälle skapades Svenska gymnastik- och idrottsföreningarnas riksförbund (1947 namnändrat till Sveriges riksidrottsförbund, RF). Dessutom, och det är det väsentliga, lyckades det nya förbundet snabbt utforma enhetliga regler för den spिरande tävlingsverksamheten och sätta sig i spetsen för föreningarna genom en organisatorisk struktur som i huvudsak fortfarande består. Den svenska idrottsrörelsen hade gått från kaos till ordning. Hur skall detta förklaras?

En förklaring ligger tvivelsutan just i det kaotiska tillstånd som rått tidigare. Ännu på 1890-talet, då det idrottsliga föreningslivet haft ett kvartssekel på sig att ordna sina riksorganisatoriska förhållanden, kännetecknades situationen mer av motsättningar än av enighet. Inget någorlunda starkt riksförbund hade åstadkommit. De två som i första hand ville samla föreningarna bekämpade varandra. Göteborgare stod mot stockholmare, civilister mot officerare, renodlade idrottsintressen mot en gymnastiskt influerad idrottsuppfattning. Läget var låst. Andra organisationer, exempelvis skidfrämjandet från 1892 och Sveriges centralförening för idrottens främjande från 1897, hade inte ambitionen att

Idrottsrörelsen börjar enas. Från höger, Viktor Balck, Ivar Berger och Sigfrid Edström på vista kulle vid Vättern 1902 förbereder Riksidrottsförbundets tillkomst året därpå.

samla och leda föreningarna. Poängen är här att just denna situation av svaga eller ovilliga riksorganisationer gjorde behovet av en genomgripande rekonstruktion uppenbart och tillät tillkomsten av något helt nytt. Man kan här tala om en förklaring som bottenar i organisatorisk struktur.

En annan strukturell förklaring leder över till tävlingsidrottens utveckling. Här aktualiseras hela det allt finmaskigare nätverk som höll på att ta form - från lokalplanet upp till det internationella med de nyligen introducerade olympiska spelen som starkaste symbol. Det behövdes detaljerade regler, acceptabla på alla nivåer. Och för att åstadkomma sådana behövdes starka nationella förbund. Tidigare tendenser till dubbla svenska mästerskap i friidrott med flera grenar manade inte till efterföljd. Man kan tala om en reglementarisk förkla-

ring bottenande i tävlingsverksamhetens expansion och tilltagande komplexitet; amatöridealets krav på tydliga och så långt möjligt enhetliga bestämmelser är bara ett exempel på regelbehovet.

Slutligen finns det anledning att peka på det individuella aktörsplanet. Även om de strukturella förutsättningarna för RF:s tillkomst var goda, krävde situationen lämpliga personer som tog tillfället i flykten. Det visar sig genom internt brevmaterial och andra källor att två göteborgare svarade för de avgörande insatserna vid RF:s tillkomst: polisdomaren Ivar Berger och elektroingenjören Sigfrid Edström. Berger, som var juridiskt bevandrad, hade erfarenheter av organisationsarbete i Göteborg och överförde delar av sina erfarenheter därifrån till riksplanet. Han var arkitekten bakom RF-stadgarna och fortsatte i den rollen även efter 1903. Edström, som 1903

övergick till att bli ledare av ASEA i Västerås och så småningom en av det svenska näringslivets främsta företrädare, var praktikern som satte fart på den nya organisationen. I egenskap av ordförande i förvaltningsutskottet, det exekutiva organet inom RF, höll han stramt i tyglarna.

Sammanfattningsvis kan man alltså tala om att strukturella och individuella förutsättningar på ett lyckligt sätt sammanföll i samband med RF:s tillkomst. Men det betyder ingalunda att den röda mattan en gång för alla var utrullad. Man kan urskilja problem på två plan: ett på riksplanet inom idrottsrörelsen, ett som gäller den yttre opinionen.

2. RF:s väg mot nationell hegemoni

RF med förbund och föreningar framstår i ett efterhandsperspektiv som en genom 1900-talet framgångsrikt framrullande ångvält, som successivt lade under sig nästan hela den organiserade idrottsrörelsen. Detta kan ses som ett led i den svenska samhällsmodellen, där ett samhällsområde på frivilligplanet representeras av en organisation som i korporativ anda samverkar med den politiska sektorn. Temat utvecklas i en annan artikel (Johan R. Norberg). Men vid flera tillfällen uppträdde organisatoriska hinder i form av konkurrerande sammanslutningar. Här redovisas de fyra som kan bedömas principiellt viktigast.

En första organisatorisk relation som RF fick hantera gällde den sex år äldre Sveriges centralförening för idrottens främjande. Den var mycket inflytelserik med utmärkta förbindelser till kungahus, politiker och näringsliv. Men man varken eftersträvade eller uppnådde samma utbyggda kontakter med det lokala idrottslivet och hade endast individuella medlemmar. Efter att i bortåt trettio år ha kompromissat sig fram i det spända samarbetets tecken, blev RF 1931 ensam ledarorganisation inom idrottsrörelsen.

Det betyder inte att utmanare och konkurrens fortsättningsvis uteblev. Exempelvis hade försöken att under mellankrigstiden bygga upp en separat organiserad arbetaridrott, närmast efter tysk förebild, kunnat skapa allvarlig splittring. En organisation i sådant syfte skapades mycket riktigt, Arbetarnas idrottsförbund från 1929. Men anslutningen blev begränsad. Förbundet tynade bort under 1930-talet. Här skilde sig Sverige i hög grad från Finland och Norge, som länge hade en tudelad idrottsrörelse. Det står

klart att skillnaden belyser den svenska samhällsutvecklingens relativa frihet från konfrontationsstrategier, i synnerhet arbetarrörelsens revisionistiska hållning. Med andra ord kan man säga att RF och socialdemokratin började finna varandra på allvar redan under 1930-talet - det årtionde då folkhemspolitik och Saltsjöbadsanda lanserades. RF hade det i detta sammanhang väl ställt: man lät AIF-rörelsen självdö och lärer sig med den politiska makten var den än befann sig, detta utan att erkänna kopplingen mellan "idrott och politik".

En mindre konkurrent hade RF-komplexet i form av skidfrämjandet. Denna organisation hade ursprungligen hand om tävlingsverksamhet och kom i den rollen i konflikt med Svenska skidförbundet, RF:s specialförbund för skidsport. Konflikten var självklar, likaså slutresultatet. Ett offensivt RF tvingade under mellankrigstiden den äldre konkurrenten att dra sig ut till det tävlingsfria friluftslivet med eller utan skidor. Skidfrämjandet blev Friluftsförbundet.

Som en fjärde och senaste konkurrent - eller potentiell samarbetspartner - framstår Svenska korporationsidrottsförbundet, bildat 1945. Under en längre tid sökte RF förmå "korpen" att ansluta sig men länge höll den på sin autonomi. I mitten av 1970-talet inföll dock den väntade samgången. "Korpen" är nu, som bekant, inordnat som ett av uppemot 70 förbund under RF-paraplyet. Utvecklingen kan betraktas som resultatet av en strategi som väglett både RF och statsmakterna åtminstone från 1930-talet. Att denna enhetsmodell har givna fördelar kan inte bestridas. Men det finns skäl att även fundera på om det inte också finns nackdelar och vilka dessa skulle kunna vara. Personligen tror jag att den breda motionsidrotten på åtskilliga håll inom RF-komplexet försummas under trycket av en tävlings- och prestationsorientering som tenderar att sluka merparten av resurser och intresse.

3. Den motspänstiga folkopinionen

Den yttre opinionen var till en början mycket onådig i sin reaktion på den moderna tävlingsidrotten. Tyvärr har forskningen inte följt olika opinioners idrottsuppfattning genom 1900-talet annat än ofullständigt. Sålunda vet man både genom vetenskapliga studier och allmänna intryck att dagspressen och senare även etermedia tidigt tog till sig tävlingsidrotten och i praktiken blev

Figaro 20 Nov. 1897.

Tjugonde seklets normal-människa:

Sportmajorens skönhets-dröm.

I idrottsrörelsens ungdom uttalades förkastelsesdomen över en rad fenomen som nu blivit allmänt accepterade. Här en nidbild över den moderna tävlingsidrotten betitlad "Sportmajorens skönhets-dröm". Naturligtvis åsyftas Viktor Balck.

en exempellöst effektiv reklamtrumma för den och därmed för idrottsrörelsen som helhet. Symbiosen mellan tävlingsidrotten och massmedia har alltså varit mycket stark. Den ger idrottsrörelsen en särställning i jämförelse med alla andra folkörelser. Inte heller inom kultursektorn kan man peka på något område med samma massmediala genomslagskraft, även om populärkulturellt starka inslag som musik och film får viss uppmärksamhet.

Men denna symbios rådde inte från början. Exempelvis bojkottade ungefär hälften av A-pressen de Olympiska spelen i Stockholm 1912. Över huvud taget var bevakningen av idrotten tämligen ojämn i förkrigstid. Först 1920 har man sett starten för vad som med någon förenkling brukar benämnas den första (dagliga) sportsidan; genombrottet tillskrivs Dagens Nyheter, en

tidning som med aktiv journalistik och modern strategi i övrigt gick i spetsen för dagspressutvecklingen i landet. Men det är inte sagt att dagspressen troget representerade folkopinionen i vad som på sina håll kallades "idrottsfrågan". I själva verket talar åtskilligt för att majoriteten inom folkopinionen ställde sig skeptisk eller direkt negativ till den moderna tävlingsidrotten i förkrigstid. Bindande bevisning kan naturligtvis inte åstadkommas i fall som detta men väl en argumentering vars styrka kan bli föremål för vetenskaplig bedömning.

En första, stor samhällsgrupp som stod långt från tävlingsidrotten var bondebefolkningen. Inom den uppskattades förvisso muskulär förmåga - men den skulle komma till uttryck på åker och äng, i skog och på vatten (jordbruk och boskapskötsel med

binärningar). Att förslösa sina krafter på fotboll, friidrott och liknande gick utanför den konventionella referensramen i det agrara Sverige. Skytte för att öka försvaret av den egna torvan kunde accepteras, men där gick gränsen. Belägg för denna agrara opinion får man bl a i riksdagen, där bonde-representanter visade sig fullständigt oförstående till idrottsanslag. Först under mellankrigstiden började denna opinion långsamt vinnas för tävlingsidrotten, en lika utforskad som spännande åsiktsförskjutning.

En annan stor opinionsgrupp återfinns i form av arbetarrörelsen. Här är bilden mera kluven. Tongivande socialdemokrater som Hjalmar Branting och Per Albin Hansson bejakade tidigt idrottsrörelsen trots de överdrifter som snart sagt alla erkände. Men det fanns breda grupper inom arbetarrörelsens fackliga och politiska grenar som inte kunde acceptera den RF-ledda idrottsrörelsen. Åren före krigsutbrottet, parallellt med storstrejken 1909, riktades formliga organiserade kampanjer mot idrottsrörelsen från radikalt socialistiskt håll, resolutioner antogs, man efterlyste en grundlig reformering av RF (eller ett fullständigt krossande). Varför? Det mesta tyder på att konkurrensaspekten i praktiken betydde mest. Arbetarungdomen drogs mer till läderkulan (fotbollen konkurrerade hårdast) än till facklig och politisk verksamhet med samhällets reformering som viktigare mål än idrottens. Men även idrottsrörelsens borgerliga ledningsstruktur och fosterländska retorik stack den medvetna arbetarklassen i ögonen. Även här fanns alltså stora grupper av motståndare.

En tredje grupp återfinns i det bekännelsekristna lägret. En genomgång av kristna tidningar och tidskrifter i förkrigstid påvisar en nästan homogen skepsis till tävlingsidrotten (och därmed till den RF-ledda idrottsrörelsen). Uttalanden gjordes i syfte att varna församlingsmedlemmarna för att engagera sig. De få undantag som i detta sammanhang brukar anföras (exempelvis KFUM-rörelsens öppnare synsätt och praktik) skall ses som just undantag. Huvudregeln var avståndstagande - ett strategival som i ett efterhandsperspektiv svårligen kan framstå som annat än en fundamental felbedömning. Ty genom att korsets och bollens folk gick olika vägar förlorade kyrkan ett medel att attrahera ungdomen som man haft behov av. Sannolikt förlorade även idrotten något, låt vara att det är

svårare att precisera. Att i efterhand bygga broar har visat sig näst intill omöjligt. Orsakerna till kyrkans kallsinne kan sökas i huvudsakligen två skäl. Dels framstod tävlingsidrotten som något alltför kroppsligt och ytligt för att harmoniera med ett sant kristet liv, där själ och djup premierades. Dels - och det var kanske där skon klämde som hårdast - visade sig idrotten vara en svår konkurrent om söndagarna och sabbatsfirandet: skulle helgerna bli idrottsdag eller sabbatsdag med högmässa och värdigt lugn?

Slutligen kan man tala om en fjärde, heterogen opinionsgrupp sammanhållen av kulturkonservatism. På det kroppsliga området förekom en stark och stridbar gymnastiklärarkonservatism. Dessa lärare var specialister på linggymnastiken men kände ofta inte närmare till tävlingsidrotten. De hade på Gymnastiska centralinstitutet (GCI) fångats av den linggymnastiska traditionen, till fulländning inhämtat det pedagogiska gymnastiksystemets terminologi och pedagogik. Här hade man det överlägsna kroppsövnings-systemet, en pursvensk och rationell form av fysisk fostran som segerrik gått över den civiliserade världen. Varför då adoptera en utländsk, främst anglosaxisk form av kroppsövningskultur? Så kom det sig att en stor del av gymnastiklärarkåren och GCI vände sig från idrottsrörelsen. Argumenteringen var mångfasetterad och måste här förbigås. Klart är att den gjorde intryck på många andra yrkesgrupper. En sådan var läkarkåren, som länge mera varnade för än uppmuntrade tävlingsidrott, även det, om man så vill, en form av kroppskulturell konservatism som med vetenskaplig argumentation och under läkarauktoritetens täckmantel fördömde en ny samhällsföreteelse, som man därefter grundligt omvärderat. Men även allmänt (andligt) kulturkonservativa hade av allt att döma en benägenhet att ta till sig linggymnastiken, ta avstånd från tävlingsidrotten.

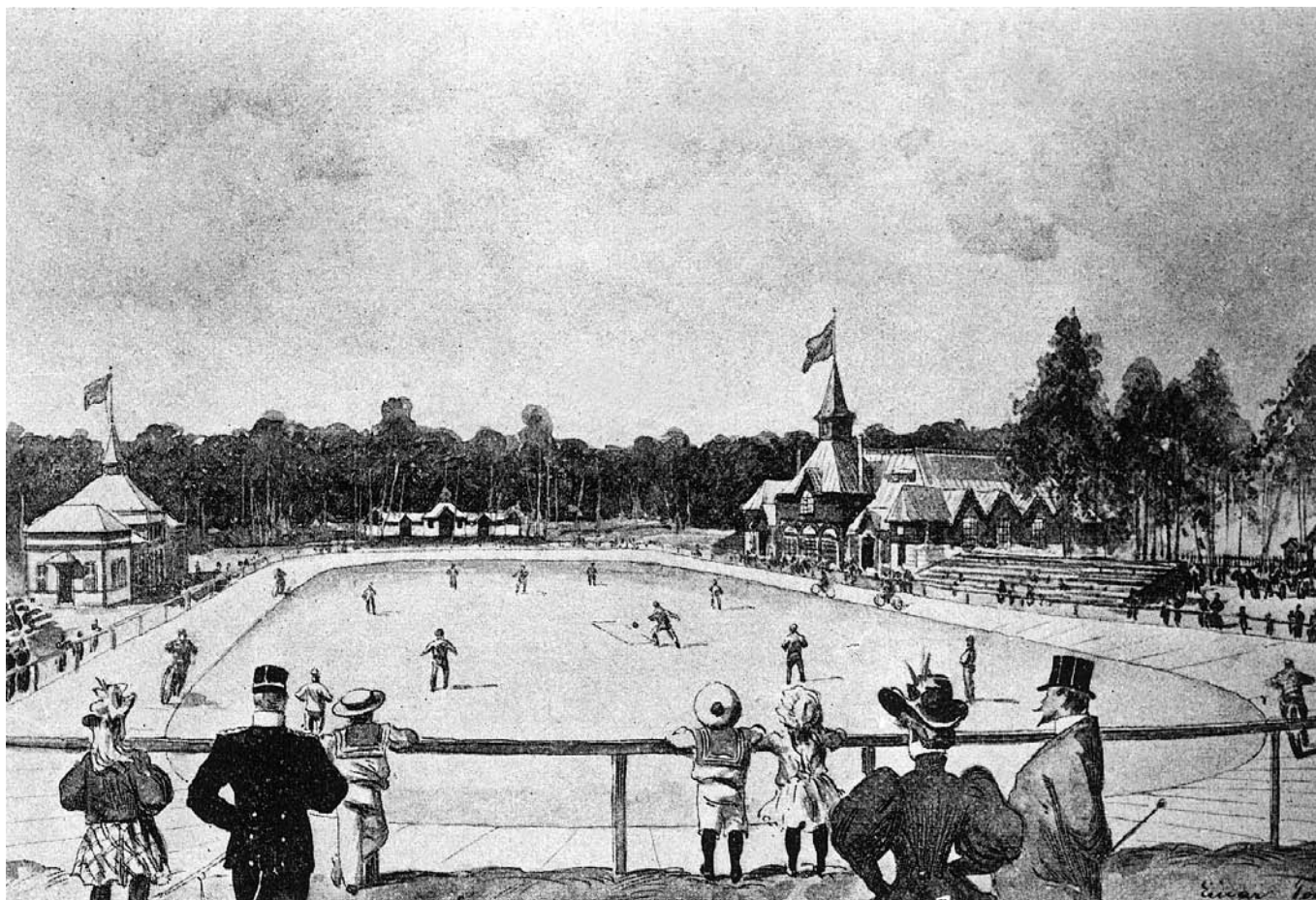
4. Var fanns stödet?

Sammantaget innebär dessa fyra schematiskt skisserade opinionsgrupper att idrottsrörelsen mötte stort och brett motstånd under genombrottsåren. Hur detta motstånd övervunnits har egentligen inte närmare undersökts i samlad form, man vet bara att det skett. Det torde i våra dagar vara omöjligt att peka ut en enda organiserad samhällsformation som är beredd att generellt underkänna tävlingsidrotten/idrottsrörelsen. Opinionsläget har alltså under

1900-talets lopp kraftigt förändrats. En viktig förklaring ligger givetvis i att det fanns grupper i samhället som tidigt och helhjärtat tog till sig tävlingsidrotten. En sådan grupp var militärsamhället med officerarna i spetsen. En annan till stor del positiv samhällssektor var näringslivets ledarskikt. Prototypen är bruksägaren eller bruksförvaltaren, som hjälper bruksortens idrottsförening på skilda sätt - från starten till allsvenskan. På den grunden fick bruksorterna sina idrottsföreningar med funktion av sammanhållande och identitetsskapande element. Men även andra näringslivsmiljöer stod nära idrottsrörelsen. Framför allt måste man emellertid peka på den manliga ungdomen själv: många, från läroverksseleven till bruksarbetaren, greps av tävlingsidrotten, det nya och moderna med sin spänning och gemenskap.

Vill man få en uppfattning om varifrån idrottsrörelsen rekryterade sina stöttelever är det signifikant att bland annat studera styrelserna i de tongivande förbunden (RF:s överstyrelse, specialförbundens och distriktsförbundens styrelser). Detta tema har i grova drag undersökts till cirka 1950. Ett resultat är att officerare, företagare/direktörer och kontorister länge dominerade. Först successivt kom representanter från arbetarklassen in i de högre styrelserummen. Till yrkesgrupper som i början huvudsakligen saknades hörde läkare, lärare och präster. De två förra har senare engagerat sig betydligt, medan den senare fortfarande lyser med sin frånvaro i förbundsstyrelserna. Över huvud taget kan man lansera tesen att den andliga kulturens företrädare (här inkluderande konstnärer, författare, kulturarbetare i övrigt och kulturlivets tjänstemän) tycks stå idrottsrörelsen fjärran i förhållande till andra grupper; tesen leder vidare till tankar på två kulturer och till den märkliga fråga som förekommit, huruvida idrott över huvud taget är "kultur".

Till kännetecknen på idrottsledningen under senare delen av 1900-talet hör officerskårens borttynande som tongivande inslag. Däremot tycks företagsledare fortfarande ha stor betydelse. En ny grupp är politikerna. Sådana var visserligen inte frånvarande i början men deras roll har avsevärt ökat i betydelse. Det har skett samtidigt som idrottsrörelsen ingått allt intimare samarbete med den politiska sektorn både statligt och kommunalt. Utrymmet medger inte utförligare

Idrottsparken vid Valhallavägen i Stockholm 1897. Bland publiken finns en officer och ett par från överklassen. Vad säger detta om idrottsutövandet vid sekelskiftet 1900?

exempel. En egendomlighet för idrottsrörelsen är vidare det kungliga ordförandeskapet i RF, som gällt från början och fram till 1991. Ingen annan folkrörelse kan uppvisa något motsvarande. Lika väl som politikerna under senare delen av århundradet betytt åtskilligt för idrottsrörelsens legitimitet och samhällskontakter (inte minst med anslag i kikarsiktet) var kungahuset (i synnerhet kronprins Gustaf Adolf som RF-ordförande 1903-33) av motsvarande nytta under den tidigare delen.

5. Ideellt eller professionellt ledarskap?

De senaste decennierna förefaller andra drag i det idrottsliga ledarskapet vara mer aktuella än den sociala sammansättningen. Hit hör frågan om det ideella ledarskapet. Detta har alltid varit hörnstenen. Men tidigare var det mer än så, det var en del i de intrikata regler som omgav amatöridealet. Att arvoderas innebar att man förlorade sin amatörstatus som ledare och inte fick anföras styrelseposter. Över huvud taget sköttes idrottsrörelsen ovanligt länge (i folkrörelseperspektiv)

så gott som utan avlönat folk, något som alltså kan återföras på amatöridealet. Intressant är också att idrottsledarskapet sällan eller aldrig lett vidare till

karriärer utanför idrottssamhället, detta till skillnad från förhållandet i mer politiskt engagerade folkrörelser. Vad som hänt de senaste decennierna är att det professionella ledarskapet trängt fram på bekostnad av amatörtänkandet. Det började med 1950-talets idrottskonsulenter. En ström av anställda idrottsadministratörer har därefter tillkommit. De förtroendevalda i styrelserna får dela makt och myndighet med tjänstemän. Samtidigt finns det en tendens att de två flyter samman. Denna professionaliseringsprocess är alldeles otillräckligt studerad, problematiserad och debatterad.

Vad som i stället oavbrutet fokuserats de senaste decennierna är det ideella ledarskapet i sig tillika med behovet av nyrekrytering och utbildning. Det talas om minst en halv miljon ideellt arbetande idrottsledare. Samtidigt har noterats att en stor del av dessa är "föräldraledare", det vill

säga ställer upp som ledare så länge deras barn är aktiva. Tendensen skulle därmed peka på kortare, ytligare och ombytligare ledarinsatser i motsats till tidigare livslånga trotjänarinsatser. Men här kan betydande skillnader råda mellan glesbygd och storstad, kanske också med avseende på gren- och föreningstyp. Hur som helst, någon akut principdebatt om arvodering av idrottsledarskap på bredare front tycks inte ha förekommit. De ideella ledarinsatserna har endast försetts med prislappar då RF inför statsmakter och andra vill påvisa det egentliga värde som ligger i det ideella ledarskapet.

Ledarskapets utveckling mellan idealism och professionalism berör ett par närliggande fenomen, som gjort sig gällande med särskild styrka efter den stora statliga utredningen Idrott åt alla (SOU 1969:29). De kan fångas i termer som byråkratisering och specialisering. RF-kansliet symboliserar allmänna tendenser. Kanslifunktioner förstärktes, specialistkompetens efterfrågades. Den byråkratiska organisationen blev alltmer finfördelad. Med början i de större förbunden har administrationen

ökat i omfattning och specialiserats, en tendens som gått ner på föreningsnivå. Titlar som klubbdirektör och utbildningsansvarig säger åtskilligt. Till detta kommer de många resurspersoner, också kallade ledare, som är tränare, massörer, läkare, materialförvaltare, ekonomiska rådgivare etc. Själva ledarbegreppet har komplicerats samtidigt med professionaliseringen.

I det allmänna meningsutbytet från det att RF övergav sina amatörbestämmelser 1967 har professionaliseringen inom idrotten i allt väsentligt handlat om de så kallat "aktiva" (se Tomas Petersons artikel). Det är ett intressant utflöde av ett allmänare fenomen, som belyser relationen mellan utövare och ledare, nämligen att det inom idrottsrörelsen är vanliga föreningsmedlemmar som drar till sig den största uppmärksamheten, medan det i andra folkrörelser är ledarna. Inom idrotten är ledarna ansvariga för folkrörelsen, de aktiva (alltså formellt sett vanliga medlemmar) för kroppsrörelsen. Och det är den senare som intresserar allmänheten i första hand. Därav det stora intresset för de aktivas professionalism. Den professionalisering av idrottsrörelsens ledning som har försiggått parallellt är ett förbisett men väl så intressant kapitel.

6. Den sociala breddningen

Allt tyder på att den tidiga RF-ledda idrottsrörelsen till stor del rekryterades från den fysiskt någorlunda försigkomna manliga ungdomen i städer och bruksorter. Det fanns ett positivt samband mellan manlighet, industrialisering och urbanisering. Härav IFK-kretsen i en läroverksstad eller Degerfors IF, två typexempel bildade runt sekelskiftet 1900. Dessförinnan var ytterst få idrottsföreningar stationerade utanför städerna. Sedan kom industriorterna med i bilden. Och det är ingen tillfällighet att det agrara syd-Sverige låg efter både Mälardalen och Norrlandskusten. Såväl socialt som geografiskt var idrottsrörelsen ensidigt sammansatt under en lång startfas.

Den geografiska aspekten sammanhänger med den sociala men skall här inte närmare utvecklas. Vare nog sagt att landsbygden började dras med i det tävlingsidrottsliga jordskredet under mellankrigstiden. Man började med försök att skapa en egen tävlingskultur, byggd på agrikulturella fenomen som plöjning, framgångsrik odling av specifika växtarter och snabbmjölkning. Ett ytterligare steg togs när man lanserade gymnastiken. Men tävlingsidrot-

ten visade sig oemotståndlig. Under 1900-talets senare del har landsbygden försett sig med idrottsföreningar över hela linjen. Det finns tecken som tyder på att det idrottsliga föreningslivet betyder mest i glesbygden, där den kan bli en social samlingspunkt med bred aktivitetsrepertoar utan motsvarighet. Fjärran är idrottsrörelsens ensidiga koncentration till urbana miljöer.

Även socialt kan man tala om en fortgående breddning från en ensidig utgångspunkt. En mycket central del av breddningen ligger i den ökande kvinnliga anslutningen. Denna expansion gick trögt och med tyngdpunkt på de senaste decennierna (se Eva Olofssons artikel). Något motsvarande gäller handikappade och invandrare. Den mest spektakulära förändringen av anslutningen - näst kvinnoidrottens frammarsch - är väl annars den föreningsorganiserade barnidrotten. Tidigare var ungdomen föreningsmogen ungefär samtidigt med inträdet i tonåren. Nu sammanfaller inträdet i organiserad tävlingsidrott snarare med skolålderns början. även här kan man alltså se tecken på expansion vad beträffar medlemsrekryteringen.

Man kan fråga sig vad som återstår för att göra idrottsrörelsen socialt heltäckande. Alltmer har utslagningsmekanismer påpekats som går ut över anslutningen av invandrarkvinnor och socioekonomiskt utsatta familjer (exempelvis arbetslösa ensamföräldrar). Påpekandena grundar sig på de ökande krav på materiella och personliga resurser som ställs för organiserat idrottsutövande. Det sammanhänger i sin tur med mer sofistikerade former av utrustning, träningsmetoder, tävlingsutbyte mm. Men det tycks också som om en annan, stor och växande grupp av medborgare till stor del står utanför RF-idrotten, nämligen motionssökande äldre. Lika påtagligt som barnen inlemmas, tycks pensionärsgruppen stå utanför. På denna punkt är det rimligt att ställa frågan hur ambitionerna bör se ut. Kanske barn, pensionärer och andra grupper av motionssökande passar bättre i andra sammanhang än i en RF-idrott som fortfarande i mångt och mycket domineras av sitt ursprungliga ändamål att vara en tävlingsorganisation?

En tidigare mycket påtaglig skiljelinje mellan olika idrotter och föreningar var av socioekonomisk natur. Man har med rätta talat om sociala barriärer. Till en början var dessa mycket höga. Golf och tennis rekryterades från helt andra samhällsskikt

än fotboll, brottning och atletik. Ännu i slutet av 1900-talet är barriärer av betydande höjd ett faktum. Men de har blivit lägre i takt med standardhöjning och reducerade klassgränser i folkhemmet. Det säger åtskilligt att golfförbundet nu är det näst största specialförbundet med omkring en halv miljon medlemmar mot fotbollens dubbla antal. Den förra siffran framstår i ett historiskt perspektiv som förbluffande, den senare som väntad. Men möjligen finns även en motsatt trend, fångad i ishockeyns alltmer accentuerade medelklasskaraktär.

Att den sociala breddningen är det centrala inslaget framgår även på föreningsnivå. De tecken på arbetarföreningar och borgarföreningar som förekom i förkrigstid och lite senare har tonat bort. Ett gott exempel har vi i IFK-kretsarna, som började bildas 1895. De hade - med vissa undantag - sitt främsta rekryteringsunderlag hos läroverksungdomen, varifrån IFK-tanken kom. Senare har en utjämning ägt rum. Men kanske kan man fortfarande på sina håll se kvardröjande rester av social och kulturell särprägel mellan vissa städers IFK-föreningar och en huvudkonkurrent. Iakttagelsen fångar situationen väl: en långt gången, men inte fullgången utjämning. Däremot kan svensk idrott inte visa prov på de religiösa, etniska och kulturella skiljelinjer som präglar idrottslivet i andra länder med mindre homogen befolkning. En mycket starkare ställning för de gutniska idrotterna hade kunnat ge ett alternativ av verklig tyngd.

7. Ideologin

Till det tiotal fasta kriterier som sedan länge av forskningen ansetts utmärka en typisk folkrörelse hör en ideologi. I stort sett alla andra kriterier har idrottsrörelsen infriat väl; det gäller sådant som stor medlemsanslutning, frivillighet, organisatorisk form, social och geografisk spridning, självständighet, varaktighet och ett dynamiskt moment. Men just i fråga om ideologi har man anmält tveksamhet. Denna tveksamhet har ackompanjerats av påståenden att idrotten inte kan inräknas bland de idéburna samhällsrörelserna. Är frågetecknet berättigat?

Genomgång av ett stort källmaterial gör det möjligt att nyansera svaret. En belastning för idrottsrörelsen är att det ideologiska intresset - generellt sett - varit jämförelsevis svagt. Ledarna har föredragit att arbeta för och i den praktiska idrottsverksamheten framför att på sina kammare författa broschyrer

eller på gator och torg hålla anföranden om idrottens nytta för individ och samhälle. Tanken torde ha varit att man den vägen bäst använde sin tid. Det var en möjlighet idrottsrörelsen erbjöd i långt högre grad än andra folkrörelser, exempelvis arbetarrörelsen, frikyrkorörelsen och nykterhetsrörelsen, vilka i första hand arbetade genom att övertyga just med ord. Så långt stärks tesen om idrottsrörelsens ideologiska svaghet.

Men bilden är inte fullt så enkel. Under genombrottsåren kring sekelskiftet 1900 förde idrottsrörelsen fram en utförlig argumentering till förmån för sin samhällsnytta. I spetsen gick den store pionjären Viktor Balck, som reste land och rike runt predikande tävlingsidrottens stora värde för talrika åhörarskaror. Även i officiella skrivelser med ansökan om statsanslag kunde Centralföreningen och RF visa upp en aktningvärd ideologisk förmåga. Men i takt med ökande samhällsacceptans avtog intresset.

En överraskande förändring inföll perioden 1970-90. Det finns enligt ny forskning tydliga tecken på ideologisk aktivering just dessa år. Man kan nämna ett ideologiskt rådslag inom RF, policydokument som Idrott 80 och en rad debattböcker, där idrottens mening, framtid och sociala betydelse belystes anmärkningsvärt ingående. Sett mot bakgrund av föregående femtioårsperiod kan man tala om en påtaglig skiljelinje bakåt i tiden. Men mycket tyder på att en skiljelinje föreligger även framåt, i det att 1990-talet och tiden därefter framstår som återigen mindre intresserad av idéer och principdebatt. Men på den punkten får man reservera sig på grund av risken för närsynthet och begränsad forskning. Orsakerna till aktiveringen efter 1970 är flera. Antydningvis: den allmänna samhällsradikaliseringen, idrottsforskningens resultat, resursökning till RF-idrotten och en trio särskilt engagerade debattörer: Karl Frithiofson, Lars Liljegren, Bengt Wallin.

Så långt har det gällt intresset. Även det ideologiska innehållet har skiftat med tiden. Initialt gällde det i första hand fosterländskhet och individuell karaktärsdanning. I förkrigstid rådde i vida kretsar en aggressiv nationalism, närd av den infekterade försvarsfrågan och unionsupplösningen 1905. Därefter har den öppet demonstrerade tävlingsidrottsliga nationalismen dämpats men lever vidare som en stark underström. De senaste decennierna är det i stället folkhälsoargumentet och

den sociala integrationen som utgör hörnstenar i idrottsrörelsens plädering för den egna samhällsnyttan. Men man får intrycket att idrottsrörelsen genom åren haft svårt att allsidigt utnyttja sin ideologiska potential på grund av det bräckliga intresset för sådana frågor.

8. Lavinen

Medan andra folkrörelser haft svårt att hävda sig numerärt under 1900-talets lopp, har RF-idrotten oupphörligen växt. Det gick visserligen en smula trögt de första femtio åren av föreningsidrott. Exempelvis hade RF 1914 omkring 650 anslutna föreningar. Det kan tyckas respektingivande. Med tanke på att föreningsbildandet startade redan på 1870-talet framstår det som mediokert. Men under mellankrigstiden antog RF-idrotten formen av massrörelse, passerande både frikyrkorörelsen och nykterhetsrörelsen med omkring 5.800 föreningar 1939. De nutida siffrorna är välbekanta: omkring 22.000. Expansionen kan betecknas som en långdragen lavin. Men kulmen tycks nu ha nåtts. Det återstår att se hur kurvan kommer att utvecklas i en tid som enligt åtskilliga tecken ser folkrörelsetanken och föreningsviljan försvagas.

Den expansion som kännetecknat 1900-talet har inte bara tillkommit genom att de ursprungliga specialförbunden (idrotterna) växt. I en strid ström har nya tagits in, för närvarande uppemot sjuttio. Det har skett allteftersom nya grenar introducerats och stabiliserats. Möjligheterna av ett erkännande och statliga pengar har utövat magnetisk kraft, sannolikt i omvänd ordning. Men det är mindre beaktat att RF vid sin bedömning successivt vidgat på sina gränser för vilka aktiviteter som ansetts passa under enhetsparaplyet. Tidigare var grenar som hästsport, motorsport och segling ställda utom RF-kansliet inte för att de var outvecklade utan för att de med sina dyrbara redskapskrav ansågs utestänga den stora massan av medborgare. Andra idrotter ansågs ha alltför liten fysisk aktivitet i sig för att platsa. Alltmer har sådana betänkligheter fått vika. Expansionen kan alltså delvis förklaras av en generösare invalstrategi.

Att slutgiltigt förklara idrottsrörelsens väldiga dragningskraft är omöjligt. Här får det räcka med konstaterandet att både tävlingsidrotten och motionsidrotten kunde tillfredsställa grundläggande behov vid den samhällsomvandling som påbörjades i slutet av

1800-talet, präglad av att det agrara fattigsverige övergick till det industrialiserade folkhemmet. Behoven kan uttryckas på skilda sätt, exempelvis i nyckelorden spänning, gemenskap och kroppsrörelse.